

ADLI KAPİTÜLASYONLARIN OSMANLI YEREL YÖNETİCİLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNE BİR ÖRNEK: “ARAM PAPASYAN DAVASI”

Nursal KUMAŞ*

GİRİŞ

Bursa, 19.yüzyılın başlarında ticari ve kültürel açıdan Osmanlı Devleti'nin taşradaki en önemli şehirlerinden biriydi. Hudâvendigâr Vilâyetine bağlı bir sancak konumunda olan şehrin gelişimi 1834 yılı ile birlikte ivme kazandı. Bu tarihten itibaren, buhar gücüyle çalışan filatür (iplik çekme) makinelerinin Bursa'ya gelmesi, Avrupalı devletlerin şehre olan ilgisini artırdı. İlk olarak İngilizler, Bursa'da yaşayan kendi uyruklarının haklarını korumak ve aynı zamanda ticari faaliyetlerini düzenlemek amacıyla 1838 yılında Bursa'da bir konsolos görevlendirdi^[1].

* Okutman, Dr., Uludağ Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bölümü.
(kumasnursal16@gmail.com)

[1] Zeynep Dörtok Abacı, “Bursa'daki Yabancı Konsolosluklar (19.Yüzyıl)”, Osmanlı Modernleşmesi ve Bursa Sempozyum Kitabı (10-11 Nisan 2009), Ed. Doç. Dr. Cafer Çiftçi, Bursa, 2009, s.242.

20.yüzyılın başlarında şehir, ekonomik, kültürel ve sosyal hayatta önemli bir zenginliğe ulaştı. Bu zenginliğin doğal bir sonucu olarak da şehirde yabancıların etkinlik alanı genişledi. Yabancılar, özellikle ekonomi, din ve eğitim alanında gayrimüslimler üzerindeki nüfuz alanlarını kontrol altında tutmak için, Bursa'da konsolos görevlisi buldurmaya özen gösterdiler. 1902 yılı dikkate alındığında şehirde, İran, Almanya, İngiltere, Avusturya-Macaristan, Rusya, Fransa, İtalya, Yunanistan ve Belçika adına çalışan konsolosluk görevlileri vardı. Bu ülkelerden bazıları, konsolosluk işlerini vekâlet yoluyla ve geçici sürelerle diğer devletlere devir etmişlerdi. Bu devletlerden Avusturya-Macaristan'ı Almanya, Belçika'yı İngiltere ve İtalya'yı ise 1892 yılından itibaren Fransa temsil etmekteydi^[2].

Batılı devletler, konsolosluklar aracılığıyla bir taraftan şehirde bulunan yabancı statüsündeki^[3] kendi uyruklarının haklarını güvence altına almaya çalışırken^[4] diğer taraftan da gayrimüslimlerin hak ve hukukunu korumayı ilke edindiler^[5]. Özellikle de Osmanlı Devleti tarafından çeşitli dönemlerde kendilerine verilmiş olan kapitülasyonları kullanarak, gayrimüslimler aracılığıyla Osmanlı'nın işlerine müdahale etmeyi zamanla bir alışkanlık haline getirdiler. Düyûn-ı Umûmiyye'nin ilan edilmesiyle birlikte İngiltere ve Fransa'nın dönüşümlü başkanlık hakkını elde etmesi^[6], bu iki ülkenin büyükelçilik ve konsolosluk görevlilerinin yerel yöneticiler üzerindeki etkinlik sınırlarını genişletip, adli, mali, ekonomik ve idari alanlarda kendini hissettirmesine neden olmuştur.

Bu çalışmada ele alınan Aram Papasyan davası, yabancıların adli kapitülasyonlar aracılığıyla Osmanlı'nın adli makamlarını nasıl etkileyip baskı altına almaya çalıştıklarını göstermesi açısından önem arz eden bir yerel davadır.

ARAM PAPASYAN DAVASI

-
- [2] Nursal Kumaş, II. Abdülhamid Döneminde Bursa'da Sosyal Hayat (1876-1909) (Basılmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2011, s.164.
- [3] 1314 (1896/1897) yılı vilâyet sâlnâmesinde yer alan bilgiye göre, şehirde 1271 yabancı bulunmaktaydı. (Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, Matbaa-i Vilâyet, 1314, s.420). Bu tarihten sonra düzenlenen sâlnâmelerde yabancı nüfus verilmemiş için davanın görüldüğü 1904 tarihinde ne kadar yabancı nüfusun Bursa'da yaşadığı kesin olarak bilinmemektedir.
- [4] Önder Kocatürk, "Osmanlı Devleti'nde Adli Kapitülasyonların Etkilerine Bir Örnek: Arabyan-Maranyan Davası ve İngiltere'nin Müdahalesi", *Türkoloji Kültürü*, C.IV, No:8, Yaz 2011, ss.97-108.
- [5] Örneğin Fransa, Doğu Hıristiyanlarının (Özellikle de Osmanlı Ermenilerinin) koruyucusu sayılmaktaydı. Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri (1879-1918), T.C.Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Yayın No:58, Cilt: I, Ankara, 2002, ss.26-27.
- [6] Cafer Çiftçi, "Hudâvendigâr Vilâyetinde İpekböcekçiliğinin Canlandırılmasında Düyûn-ı Umûmiyye İdâresi'nin Rolü", *Belleten, Türk Tarih Kurumu*, Sayı:277, C.76, Ankara, 2012, s.908.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ticaret gayrimüslimlerin eline geçmişti. Buna karşın yabancılar, Osmanlı dış ticaretinin büyük bir kısmını denetimleri altında tutmaktaydı. Bu ülkelerin başında Fransa, İngiltere ve Almanya geliyordu^[7]. Ayrıca İtalyan girişimciler de Osmanlı topraklarında birtakım işletmeler açmıştı. Sözü edilen bu ülkelere mensup işletmeler genellikle merkez şubelerini İstanbul'da açmakta ve açtıkları şubeler vasıtasıyla buradan tüm Anadolu'ya yayılmaktaydılar. Yabancıların bu kadar rahat hareket etmesine, Osmanlı Hükümeti'nin bu ülkelere tanımış olduğu ticari, adli bir takım imtiyazlar neden olmaktaydı. Yabancı işletmeler bu imtiyazları birer kalkan olarak kullanmakta ve Osmanlı piyasasında mantar gibi çoğalmaktaydı. Bu konuda liderliği İngiliz ve Fransızlar ele geçirmiş olmasına karşın, İtalyanlar da özellikle Anadolu'daki Ermeni, Rum gibi gayrimüslim temsilcileri aracılığıyla geniş coğrafyalara yayılma imkânı bulabilmekteydiler.

Merkezi İstanbul'da bulunan "J.G.Velasti ve Ortakları"^[8] isimli şirket de bu İtalyan sermayeli işletmelerden biriydi. Sözü edilen şirket Anadolu'nun çeşitli şehirlerindeki yatırımcılara, tarifelere uygun olarak demiryolu tahvili satmaktaydı^[9]. Bu satım işi, şirketi temsil eden bir aracı ile gerçekleştiriliyordu. Aracı konumundaki kişi, satışını yaptığı her tahvil karşılığında şirketten komisyon alıyordu.^[10] J.G.Velasti ve Ortakları şirketinin Bursa'daki temsilcisi, aynı zamanda Bursa Duhan (Tütün) Reji Nezareti'nde, 300 kuruş maaşla^[11], sandık emin muavini olarak görev yapmakta olan^[12], Osmanlı tebaasına mensup Aram Papasyan isminde bir Ermeni'ydi. Kendi ifadesiyle; "*Şirketin Bursa'da yaptığı taksitli satışlara ait makbuzları tasnif etmekle görevli sıradan bir memuru*"^[13] konumundaydı.

Aram Papasyan Davası'nın ortaya çıkışı aslında bir ticari olay ile başladı. Aram Papasyan, J.G.Velasti ve Ortakları şirketinin kendisine vermiş olduğu yetki ile Bursa'da ikamet eden Tohumcu Ahmet Mustafa ve Ahmet Ağa isminde iki

[7] Donald, Quataert, Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922, Çev. Ayşe Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.194.

[8] Duruşma tutanaklarına göre, bu kısaltmada geçen "J" harfinin açılımı "Jilaside" dir. (Bursa Gazeteciler Cemiyeti Arşivi, Dosya No: 43/4,4a,4b).

[9] BOA.,DH.MKT., 2157/36, 24 Şaban 1316. (Bu belgeye göre, J.G.Velasti isimli şirket, tahvil satmak üzere, Dimosti isminde bir şahsı Çorum'a göndermiştir).

[10] 20.yüzyılın başlarında Bursa'da da peşin veya taksitli olarak piyango bileti ve tahvil satışı yapılmaktaydı. Bu amaçla Rus uyruklu girişimciler, 1903 yılında bir de şirket kurmuşlardı. Faruk Üsküdarı, Eski Bursa'dan Notlar, Bursa Ticaret ve Sanayi Odası, Bursa, 1972, s.54.

[11] Turgay Akkuş, Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Bursa Kent Tarihinde Gayrimüslimler, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul, 2010, s.391.

[12] Bursa Gazeteciler Cemiyeti Arşivi, Dosya No:43/4a.

[13] Aram Papasyan'ın Fransa Bursa Konsolos Vekilliği'ne gönderdiği dilekçe. Kabul Tarihi:16 Ağustos 1904. Bursa Gazeteciler Cemiyeti Arşivi, Dosya No:43/5-5a.

ayrı yatırımcıya şirkete ait tahvillerden (tahvilat)^[14] birer adet sattı. Papasyan, Tohumcu Ahmet Mustafa'ya 440 kuruş, Ahmet Ağa'ya ise 680 kuruş karşılığında demiryolu tahvili verdi. Tahvillerin satışı karşılığında aldığı ücreti de İstanbul'daki şirkete gönderdi^[15]. Sözü edilen "J.G.Velasti ve Ortakları" isimli şirketin iflas etmesi üzerine, Tohumcu Ahmet Mustafa ve Ahmet Ağa, şirketin temsilcisi olarak gördükleri ve kendilerine tahvil satan Aram Papasyan'a başvurarak alacaklarını istediler. Şirketin iflası üzerine müşterilerin alacaklarını istemek için Papasyan'a başvurmaları, tahvillerin "garantili tahvil"^[16] kapsamında olduğunu göstermektedir. Şirketin tasfiyesi ile beraber öncelikle borçların ödenmesinin hukuki bir zorunluluk olmasına rağmen alacaklıların bu tasfiyeyi beklemeden doğrudan Papasyan'a başvurdukları anlaşılmaktadır. Papasyan'ın ise şirketin borcunu kendi borcu addederek, alacaklılardan Tohumcu Ahmet Mustafa'ya, borcu karşılığında 1 Eylül 1903 tarihinde 440 kuruşluk bir senet imzalayarak vermiş ve borcunu 1 Aralık 1903 tarihinde ödeyeceğini taahhüt etmiştir^[17]. Ahmet Ağa'ya ise 2 Kasım 1903 tarihinde yine aynı şekilde bir senet vererek, 680 kuruş olan borcunu üç ay içinde ödeyeceğini beyan etmiştir. Taraflar, Duhan (Tütün) Reji Nezareti'nde hademe olarak görev yapan Mehmet Sıtkı ve Ali Ağa'yı da şahit yapmışlardır^[18]. Alacaklılar, kendilerine ödeme yapılmadığı takdirde mahkemeye başvuracaklarını da ayrıca beyan etmişlerdir.

İTALYA BAŞKONSOLOSLUĞU'NUN ARAM PAPASYAN'I KURTARMA GİRİŞİMLERİ

J.G.Velasti ve Ortakları isimli şirket İtalyan sermayeli olduğu için, şirketin iflası ile birlikte İstanbul'da bulunan İtalya Başkonsolosluğu da davaya müdahil oldu. Dönemin İtalya Başkonsolosu G.Solimbergo, şirketin Bursa'da bulunan alacaklılarının Papasyan'ı kendilerine ödeme yapmak için zorladıklarını ve hatta hakkında hapis cezası istemiyle dava açacakları yönünde bir

[14] Tahvilât: Günümüzdeki karşılığı "tahviller" olarak kullanılmaktadır. (Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat (Eski ve Yeni Harflerle), Haz. Ferit Develioğlu, Aydın Kitabevi, Ankara, 1984, s.1224.

[15] Ahmet Ağa'nın satın almış olduğu tahvili, bir başkasına aylık 20 kuruş taksitle satmış olduğu ve bu durumu şirket yönetimine haber verdiği konsolos vekilliği belgelerinden anlaşılmaktadır. Bursa Gazeteciler Cemiyeti Arşivi, Dosya No:43/4a.

[16] Çıkarılan tahvillerin satışını artırmak için bir bankanın veya şirketin bağlı olduğu holdingin garantisi sağlanabilmektedir. Banka veya holdingin garantisi, çıkarılan tahvillerin anapara ve faizlerinin vadelerinde geri ödenmesini kapsamaktadır (Güven Sevil-Mehmet Başar, Metin Coşkun, Finansal Yönetim-II, Ed. Nurhan Aydın, Anadolu Üniversitesi Yayını No:2777, Eskişehir, 2013).

[17] Bursa Gazeteciler Cemiyeti Arşivi, Dosya No:43/4.

[18] Bursa Gazeteciler Cemiyeti Arşivi, Dosya No:43/4a.

haber almıştı. Bunun üzerine başkonsolos, Papasyan'ın açılabilecek herhangi bir davada ceza almasını engellemek için 22 Ocak 1904 tarihinde, Bursa'daki temsilcisi olan Fransa Konsolos Vekilliği'ne^[19] resmi bir mektup gönderdi^[20]. Başkonsolos mektubunda, Papasyan'a yönelik açılacak olası bir davada nasıl bir yöntem izlenmesi gerektiğini bildirdi. Bu önerilen yönteme göre, Aram Papasyan'ın J.G.Velasti ve Ortakları şirketi ile bir sorumluluğunun olmadığı ve yalnızca şirketin basit bir aracısı olduğu ispat edilecek ve davanın dışında tutulması sağlanacaktı. Bursa Fransa Konsolos Vekili Monsieur Gregoire Bay, başkonsolosun kendisine verdiği talimat ile önerisini Hudâvendigâr Vilâyeti valisi aracılığıyla yerel adli makamlara bildirdi. Konsolos vekili, biraz da ısrarcı olarak başkonsolosluğun önerisini, vilâyet başsavcısına kabul ettirdi. Böylelikle Papasyan hakkında görülebilecek bir dava öncesinde etkin bir kulis faaliyeti gerçekleştirilmiş oldu.

İtalya Başkonsolosu, Papasyan'ın aynı zamanda iki alacaklı için kendi adına senet düzenlediği haberini de almıştı. Üstelik Ahmet Ağa'ya verilen senedin süresi de dolmak üzereydi. Bunun üzerine başkonsolos Papasyan'ı kurtarmak adına bir hamlede daha bulundu ve Hudâvendigâr Valiliği'ne 30 Ocak 1904 tarihinde resmi bir yazı gönderdi^[21]. Başkonsolosluğun söz konusu yazısı, Papasyan'ın Ahmet Ağa'ya ödeyeceği senedin süresinin dolmasına bir gün kala, 1 Şubat 1904 tarihinde vilâyet makamından savcılık makamına gönderildi. Başkonsolosluğun amacı, alacaklı Ahmet Ağa'nın dava açmasını engelleyerek, Papasyan'ın ceza almasını önlemektir. Başkonsolosluğun gönderdiği yazıda tahvil almak için para verip alacaklı konumuna düşen yatırımcıların, İstanbul'da bulunan iflas masasına müracaat etmelerinin gerektiği vurgulanmaktaydı. Başkonsolosun ifade ettiği bu durum, Osmanlı Devleti'nin yabancılara tanıdığı adli imtiyazlar arasında yer almaktaydı. Mevcut yasalara göre, yabancı şirketlerin iflası halinde, iflas işlemleri konsolosluklar tarafından idare edilmekteydi. Alacaklı durumundaki yabancı

[19] Bursa Fransa Konsolos Vekilliği, "İtalyan Menfaatlerini Korumakla Mükellef" olduğu için, İtalyan uyruklu yabancıların davalarını takip etmekteydi. Bu görevi 1900-1911 yılları arasında Monsieur Gregoire Bay (Beatrice St. Laurent, Ottomanization and Modernization The Architectural and Urban Development of Bursa and the Genesis of Tradition 1839-1914, Harvard University, Cambridge, Massachusetts, May 1989, p.70) ile tercüman Monsieur Raul Brott yerine getirmekteydi (Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, Matbaa-i Vilâyet, 1319, s.97.) Sayılarının az olmasına karşın İtalyanların birçok hukuki uyumsuzluk konusuna vesile oldukları mevcut belgelerden anlaşılmaktadır (Fulya Düvenci Karakoç, "Yirminci Yüzyıla Girerken Bursa'da Sosyal ve Kültürel Yaşam", Osmanlı Modernleşmesi ve Bursa Sempozyum Kitabı (10-11 Nisan 2009), Ed. Doç. Dr. Cafer Çiftçi, Bursa, 2009, ss.214-215.)

[20] 9 Mart 1904, İtalya Çıkarlarından Sorumlu Bursa Fransa Konsolos Vekilliği'nin İtalya Başkonsolosluğu'na gönderdiği resmi yazı, Bursa Gazeteciler Cemiyeti Arşivi, Dosya No: 43/1.

[21] Bursa Gazeteciler Cemiyeti Arşivi, Dosya No:43/4a.

veya Osmanlı uyruğunda olanlar, alacaklarını tahsil etmek için doğrudan ilgili konsolosluklara başvuruyordu^[22]. Böylelikle Osmanlı mahkemeleri devre dışı bırakılmaktaydı.

J.G.Velasti ve Ortakları şirketi, 9 Şubat 1904 tarihinde, şirket yetkilisinin imzalamış olduğu resmi bir mektubu Papasyan'a gönderdi^[23]. Bu mektupta şirket yetkilileri, Aram Papasyan'ın, şirketin belirlediği fiyatla tahvil satmak üzere şirket tarafından izin verilmiş bir acente olduğunu ifade etmekteydiler. Bu Papasyan için gerçek anlamda sağlam bir kanıt sayılırdı. Şirketin gönderdiği mektupta başkonsolosun bir etkisinin olup olmadığına dair mevcut bir belgeye ulaşılamamıştır. Fakat şirketin gönderdiği yazı ile başkonsolosun önerisinin örtüşüyor olması, söz konusu mektubun gönderilmesinde İtalya Başkonsolosluğu'nun rolünün olduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

ALACAKLI AHMET AĞA'NIN AÇTIĞI DAVA

Aram Papasyan, iki alacaklı için vermiş olduğu iki ayrı senedin ödeme günü geldiği halde ödemesini yapmadı veya yapamadı. Bu nedenle alacaklıların her ikisi de alacaklarını tahsil etmek için Aram Papasyan aleyhinde Bursa Bidayet ve Ticaret Mahkemelerine başvurarak iki ayrı dava açtılar. Osmanlı hukuk sistemi-ne göre Müslümanlar ile gayrimüslimler (zimmîler) arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar için şer'î mahkemelerde bu şekilde dava açılabilirdi^[24].

Davacıardan biri olan Bursa Duhan ve Reji Nezareti odacılarından Ahmet Ağa, 19 Mart 1904 tarihinde Hudâvendigâr Vilayeti Merkez Bidayet Mahkemesi Hukuk Dairesi'ne dilekçe vererek Aram Papasyan'dan şikâyetçi oldu. Davacının avukatı Hacı Ali Rıza Efendi'ydi. 10 Nisan 1904 tarihinde görülmeye başlayan davada, Ahmet Ağa'nın mahkemeye sunduğu iddialar ile davalı tarafın savunması şu şekildeydi:

a) Ahmet Ağa'nın iddiasına göre; Aram Papasyan, gerçekte var olmayan hayali bir şirkete ait tahvil satın, yine bu şirket adına düzenlenmiş sahte makbuzları vererek dolandırıcılık suçu işlemiştir. Ahmet Ağa'nın avukatı Hacı Ali Rıza Efendi ise Aram Papasyan'ın, şirketin vekili olduğuna dair elinde bir vekâletname bulunmadığını ifade ederek Ahmet Ağa'nın ifadesini desteklemiştir.

[22] Nevin Ünal Özkorkut, "Kapitülasyonların Osmanlı Devleti'nin Yargı Yetkisine Getirdiği Kısıtlamalar", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.53, S.2, Ankara, 2004, s.90.

[23] Bursa Gazeteciler Cemiyeti Arşivi, Dosya No:43/4b.

[24] Gülnihal Bozkurt, Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1996, s.17. (Gayrimüslimlere hukuk dilinde zimmî denilmektedir. Bu terim, Müslüman olmayıp, İslam devletinin koruyuculuğu altında olan, ehlikatip kişileri kapsamaktadır, s.8).

Aram Papasyan'ın avukatı da bu iddialar karşısında, Aram Papasyan'ın, tahvilin satışı hakkında J.G.Velastı ve Ortakları isimli şirkete resmi bildirimde bulunduğunu ve satış karşılığında aldığı tahsilâtı da olduğu gibi adı geçen şirkete gönderdiğini fakat bir süre sonra şirketin iflas ettiğini ifade etmiştir. Bu durumdan dolayı müvekkilinin sorumlu tutulamayacağını beyan eden avukat, tahvil satışının bir dolandırıcılık suçu içermediğini dile getirmiş ve müvekkiline iftira atıldığını iddia etmiştir. Bu nedenle mahkemeden müvekkilinin beraatını talep etmiştir. Papasyan'ın avukatı, şirketin 9 Şubat 1904 tarihinde göndermiş olduğu resmi mektubu da delil olarak mahkemeye sunmuştur.

Mahkeme sonuç olarak, tahvillerin adı geçen şirket adına verilmiş olduğunu kararlaştırarak, Aram Papasyan'ın dolandırıcılık suçu işlemediği sonucuna varmış ve beraatına karar vermiştir. Ahmet Ağa'nın avukatı aynı mahkemede davayı yeniden açmış fakat bir kez daha Aram Papasyan'a beraat kararı çıkmıştır.

b) İkinci iddia ise şöyleydi: J.G.Velastı ve Ortakları isimli şirketin varlığı kanıtlanmış olsa bile Aram Papasyan'ın şirketle ticari bir bağlantısı bulunmadır. Bundan dolayı mevcut borcu kendisinin ödemesi gerekmektedir.

Papasyan'ın avukatı söz konusu iddia karşısında İtalya Başkonsolosluğu'nun bu davada izlenecek yol ile ilgili daha önce belirlemiş olduğu rota doğrultusunda hareket etmiştir. Papasyan'ın şirketle ticari bir ilişkisi bulunmadığını ve sadece basit bir memuru olduğunu ifade etmiştir. Üstelik ilgili borcun ödenmesini İtalya Başkonsolosluğu üstlenmiştir. Avukat bu durumu kanıtlamak için de mahkemeye İtalya Başkonsolosluğu'ndan gelen ve 1 Şubat 1904 tarihinde savcılık makamına ulaşan yazıyı sunmuştur.^[25]

Mahkeme, Papasyan'ın şirketle artık ticari bir ilişkisinin kalmadığını kabul etmiştir. Fakat iddia edilenin aksine alacaklının İtalya Başkonsolosluğu'ndaki iflas masasına müracaat mecburiyeti olmadığına karar vermiştir.^[26]

c) Ahmet Ağa, Aram Papasyan'ın kendisine bir adet tahvil sattığını ve bunun karşılığında üzerinde şirketin mührü olan makbuzu verdiğini ifade etmiştir. Fakat şirket iflas ettiği için bir süre sonra bu makbuzu Aram Papasyan'ın geri aldığını ve karşılığında her iki alacaklı için, iki ayrı senet düzenleyerek imzaladığını ve sözü edilen borcu kendisinin ödeyeceğini taahhüt ettiğini beyan etmiştir. Kendisinden geri alınan şirkete ait makbuzun ise Bursa Fransa Konsolos Vekilliği'nde korunmakta olduğunu belirtmiştir.

Aram Papasyan, senetlerin ödeme günü geldiği halde ödemesini yapmamış veya yapamamıştır. Bundan dolayı Ahmet Ağa dilekçesinde, elindeki senet

[25] Sözü edilen yazıya daha önce değinilmişti. İtalya Başkonsolosluğu'nun, 30 Ocak 1904 tarihinde Bursa vilâyet makamına gönderdiği, iflas eden şirkette alacağı olanların başkonsolosluk makamına başvurmaları gerektiğini belirten yazı (Dosya No:43/4a).

[26] Bursa Gazeteciler Cemiyeti Arşivi, Dosya No: 43/4b.

karşılığı olan 680 kuruşun faizi ile beraber kendisine ödenmesini ve mahkeme masraflarının da borçlu tarafından karşılanmasını talep etmiştir.

Davalının avukatına göre; alacaklılar tehdit ettikleri için Aram Papasyan, kendi borcu olmayan bir para için borç senedi vermek zorunda kalmıştır. Aram Papasyan, bu senet nedeniyle herhangi bir ceza aldığı takdirde reji idaresindeki görevinden dolayı aldığı maaşından mahrum kalabilecektir. Bu nedenle bu parayı ödemekten muaf tutulması gerekmektedir.

Aram Papasyan, senetlerin üzerindeki mührün kendisine ait olup olmadığını anlayamadığını beyan etmesi üzerine, davacı vekili senet suretlerini alıp inceleyerek cevap vereceklerini ifade etmiştir. Bu durum mahkeme tarafından kanunlara uygun olarak görülmüş ve senet suretleri davalıya verilerek inceleme sonucunun yazı ile bildirilmesi istenmiştir. Senet incelenmiş ve senedin altındaki mührün davalıya ait olduğu kabul edilmiştir.

Mahkeme sonuçta; 680 kuruş olan borcun, dilekçe tarihinden itibaren oluşan mahkeme masrafları ile birlikte Aram Papasyan tarafından davacı Ahmet Ağa'ya verilmesine karar vermiştir. 13 Haziran 1904 tarihinde Hudâvendigâr Vilayeti Merkez Bidayet Mahkemesi Hukuk Dairesi tarafından dava sonuca bağlanmış ve Aram Papasyan'ın dilediği takdirde temyiz mahkemesine başvuru-
rabileceği bildirilmiştir. 16 Haziran 1904 tarihinde de dava sonucu mahkeme tarafından ilam edilmiştir.

ALACAKLI TOHUMCU AHMET MUSTAFA'NIN AÇTIĞI DAVA

Tohumcu Ahmet Mustafa, 9 Mayıs 1904 tarihinde, Hudâvendigâr Vilâyeti Merkez Ticaret Mahkemesi'nde, ikinci davayı açtı ve vadesi geçen senedinin faizi ve mahkeme masrafları ile beraber Aram Papasyan tarafından kendisine ödenmesini istedi. Tohumcu Ahmet Mustafa'nın avukatı yine Hacı Ali Rıza Efendi'ydi. Aram Papasyan'ı ise Haralambo isimli bir avukat savunmaktaydı. Papasyan, borcun aslında kendine ait olmayıp J.G.Velasti ve Ortakları isimli şirkete ait olduğunu ve bu nedenle de hakkında açılan davanın düşmesi talebi ile ilgili mahkemeye dilekçe verdi. Buna karşılık davacı vekili, müvekkilinin J.G.Velasti ve Ortakları isimli şirket ile hiçbir alışverişinin olmadığını bildirdi. Bundan dolayı ilgili borcun Aram Papasyan tarafından verilmesini istedi. Sonuçta mahkeme Aram Papasyan'ın itirazını red ederek ilgili borcun faizi ve 155 kuruşluk mahkeme masrafı ile beraber yine kendisi tarafından ödenmesine 19 Mayıs 1904 tarihinde karar verdi.

ARAM PAPASYAN'IN YARDIM ARAYIŞLARI

Osmanlı Devleti, Avrupa devletlerinin bazılarında şahsi, adli, idari ve ekonomi alanında birtakım kapitülasyon (imtiyaz) hakkı tanımıştı. Kapitülasyon hakkını elde eden devletler de bu haklar aracılığıyla gayrimüslimleri koruma altına almaya başladılar^[27]. İşte Papasyan da içinde bulunduğu zor durumdan kendini kurtarmak ve konsolos vekilliğinin kendisine sağlayabileceği böyle bir himayeden yararlanabilmek umuduyla 16 Ağustos 1904 tarihli bir dilekçe ile Bursa Fransa Konsolos Vekilliği'ne başvurmuştur. Aram Papasyan dilekçesinde:

“...mabuzları ellerinde bulunduran bazı alacaklılar hakkımda şikâyetle bulunarak, mahkemede şahsımı gerçekte mevcut olmayan, hayali J.G.Velasti ve Ortakları Şirketi'nin unvanını taşıyan sahte mabuzlar tertip etmekle itham ettiler ve bu ithamların akabinde, mahkeme ispatlayıcı açıklamalarımı dinlemeden benim tevkif edilerek hemen hapsedilmeme karar verdi”

şeklinde bir serzenişte bulunmaktadır^[28]. Başka bir ifade ile adil olarak yargılanmadığını ve aslında kendisinin suçsuz olduğunu ifade etmektedir.

Papasyan yine dilekçesinde, serbest kalmak için bütün vasıtaları kullanmaya çalıştığını fakat bütün girişimlerinin sonuçsuz kalacağı yönünde kendisine bilgi verildiğini, şikâyetçilerin talep ettiği tüm alacaklarını ödemek zorunda olduğunun bildirildiğini ifade etmiştir. Kendisinin bu borçları ödeyecek maddi imkânın ve kaynağının olmadığını, bu nedenle de borçlandığını ve bu borçlar nedeni ile de yüksek faizler ödeyip, hacizlere maruz kaldığını, mobilyalarına kadar her şeyini kaybettiğini belirtmiştir. Alacaklı iki kişinin davalarını geri çekmedikleri takdirde görevli olduğu Bursa Duhan (Tütün) Reji Nezareti tarafından maaşına konulan ihtiyatı tedbir kararının kalkmayacağını ve hatta 17 yıldır görev yaptığı reji idaresindeki görevinden alınacağını, bu nedenle de kendisine yardım edilmesini istemekte, konsolos vekilliğinin de zaten böyle bir duruma müsaade etmeyeceğini ifade etmektedir^[29]. Papasyan'ın yazdığı mektuptan, Bursa asliye ve ticaret mahkemelerinin hakkında verdiği kararların bozulması için İstanbul'da bulunan temyiz mahkemesinde^[30] dava açtığı ve bu dava için de ayrıca masraf yaptığı anlaşılmaktadır.

Aram Papasyan, hakkında alınmış iki mahkeme ilanının birer nüshasını dilekçesine ekleyerek, Bursa'da bulunan Fransa Konsolos Vekilliği'ne göndermiştir. Papasyan, Fransa konsolos vekilinin bu nüshaları İtalya başkonsolosuna göndermesini ve alacaklıların açtığı davaların İtalya Başkonsolosluğu tarafından

[27] Zekeriya Türkmen, “Osmanlı Devleti'nde Kapitülasyonların Uygulanışına Toplu Bir Bakış”, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi(OTAM), Sayı:6, 1995, s.336.

[28] Bursa Gazeteciler Cemiyeti Arşivi, Dosya No:43/5.

[29] Bursa Gazeteciler Cemiyeti Arşivi, Dosya No:43/5a

[30] Tanzimat Dönemi'nden sonra Divan-ı Ahkâm-ı Adliye, temyiz mahkemesi olarak kabul edilmiştir (Ekrem Buğra Ekinci, Osmanlı Mahkemeleri (Tanzimat ve Sonrası), Arı-Sanat Yay., İstanbul, 2004, s.92).

iptal ettirilmesini istemiştir. Başka bir ifade ile davaların iptali konusunda İtalya başkonsolosunun aracı olmasını talep etmiştir.

FRANSA BURSA KONSOLOS VEKİLLİĞİ İLE İTALYA BAŞKONSOLOSLUĞU'NUN DAVAYA YENİDEN MÜDAHİL OLMASI

Fransa Bursa konsolos vekili, 20 Ağustos 1904 tarihinde, İstanbul'da bulunan İtalya başkonsolosuna resmi bir mektup göndermiştir^[31]. Fransa konsolos vekili mektubunda, başkonsolosun kendisine mektup göndermesinden önce Aram Papasyan'ın baskı ve tehdit altında iki alacaklıya kendi imzaladığı senetleri verdiğini beyan ederek Aram Papasyan davasını kısaca özetlemiştir. Söz konusu bu davaya ait dosyaların birer kopyasını da mektubuna ek olarak İtalya Başkonsolosluğu'na göndermiştir. Konsolos vekili, Bursa mahkemelerinin aldığı bu iki kararın tasdik edilmemesi için, İtalya başkonsolosunun temyiz mahkemesinde görevli bulunan müterciminden^[32] yardım istemektedir.

Bursa Fransa konsolos vekili yazdığı mektupta, başsavcı ile bizzat kendisinin görüştüğünü söylemiştir. Görüşme sırasında kendisinin başsavcıya, bu davanın yürürlükteki mevcut kanun ve kapitülasyonlara aykırı olduğu yönündeki şikâyetini dile getirdiğini ifade etmiştir. Bununla birlikte, Papasyan'ın, Velasti ve ortakları ile vekillerinin ticari işleri nedeniyle ileride takiplere maruz kalıp, sorun yaşamaması için, İtalya başkonsolosunun önerdiği yolun takip edilmesini başsavcıdan istemiştir. Bursa Fransa konsolos vekiline göre başsavcı bu istek karşısında şu öneride bulunmaktadır:

"Bursa'da bulunan Osmanlı Mahkemesi'nde yeni bir dava açıldığı takdirde Papasyan, mahkemeye kendisinin Velasti ve ortakları isimli şirketin işleri ile hiçbir ilgi ve alakasının olmadığını ve yalnızca şirketin basit bir memuru olduğunu ve bu konudaki delilleri sunma hakkını elde edebileceğini"^[33]

ifade etmektedir. Böylece Papasyan, mahkemedeki İstanbul'da bulunan İtalya Başkonsolosluğu Mahkemesi lehine görevsizlik kararı isteyebilecektir.

Bursa Fransa konsolos vekili, başsavcının bu önerisinin kabul edilebilir bir nitelikte olduğunu beyan etmekle beraber yine de ihtiyatlı davranmaktadır. Kendisinin önerdiği fikre resmi bir karar verilmek istenmediğini beyan eden konsolos, ayrıca dava ile daha alakalı olan savcının fikrinin ne olduğunu bilmediğini

[31] Bursa Gazeteciler Cemiyeti Arşivi, Dosya No:43/1a, 1b, 2, 2a.

[32] Osmanlı mahkemelerinde yabancılara ilişkin görülen ceza, hukuk ve ticaret davalarında çevirmen bulundurma zorunluluğu vardı. Davanın tüm aşamalarına çevirmenin katılabilme hakkı vardı.

Aybars Pamir, "Kapitülasyon Kavramı ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:51, Sayı:2, 2002, s.92.

[33] Bursa Gazeteciler Cemiyeti Arşivi, Dosya No:43/1a.

ifade etmektedir. Bununla beraber, sözü edilen savcının Papasyan'ın şikâyetçi olduğu hükümleri uyguladığının da dikkate alınması gerektiğini belirtmektedir. Bu nedenle Fransa konsolos vekili, İtalya başkonsolosundan, bu dava ile ilgili olarak yürüttüğü temaslar konusunda destek talep etmektedir. Ayrıca İtalya başkonsolosundan, ortaya attığı fikri destekleyici ve açıklayıcı nitelikte Osmanlı adli makamlarına eğer yapılabilirse doğrudan bilgi verilmesini rica etmektedir.

İtalya Başkonsolosluğu ve Bursa Fransa Konsolos Vekilliği yetkilileri, adli makamlar üzerinde baskı ve etkileme siyaseti uygulayarak Papasyan'ın bu davadan da beraat etmesini sağlamaya çalışmışlardır. Bu girişimlerinde başarılı olmuşlar ve İstanbul'daki temyiz mahkemesi, Bursa Ticaret Mahkemesi'nin verdiği kararı bozmuştur^[34]. Böylece Aram Papasyan, iki alacaklıya verdiği senetleri ödeyememesi nedeniyle hakkında verilen hapis cezasından kurtulmuştur.

[34] Bursa Gazeteciler Cemiyeti Arşivi, Dosya No:43/3.

SONUÇ

Aram Papasyan davası, Müslim-gayrimüslim-yabancı ekseninde gerçekleşmiştir. Davacının Müslüman, davalının gayrimüslim, dava konusunun ise yabancı sermayeli bir şirketin sattığı tahviller olması, olayın hukuki yönünü çok boyutlu bir hale getirmiştir. Bu nedenle davanın görülmeye başlamasından itibaren İtalya başkonsolosu, Bursa Fransa konsolos vekili aracılığıyla Bursa'daki yerel adli makamları etkileme girişimlerinde bulunmuştur. Davanın sonucuna doğrudan etki eden bu girişimler, Osmanlı Devleti'nde bulunan konsoloslukların yargı üzerindeki etkisini göstermesi açısından son derece önemlidir.

Yabancıların bu davada ele alınan sıradan konular yanında, çok önemli hususlarda Osmanlı yargılama sistemine müdahale ettikleri bilinmektedir. Yine Trabzon'da yerel bir dava olarak başlayıp İngiltere'nin davaya müdahalesi ile genişleyen Arabyan-Maranyan Davası örnek olarak gösterilebilir. Fakat Aram Papasyan Davasının yerellik arz etmesi onun önemini görmememizi ve Osmanlı adli sistemi içinde basit bir dava olarak kabul etmemizi gerekli görmemelidir. Bu çalışma, yabancıların Osmanlı adli sistemine müdahalelerinin yalnızca başkent İstanbul ile sınırlı kalmadığını ve Anadolu'nun bir taşra kentinde bile yerel yöneticiler üzerinde etkili olduğunu ortaya koymuştur.

KAYNAKÇA

1.ARŞİV BELGELERİ

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH.MKT., 2157/36, 24 Şaban 1316.

Fransa Bursa Konsolos Vekilliği Belgeleri, Bursa Gazeteciler Cemiyeti Arşivi, Dosya No:43/1, 1a, 1b, 2, 2a, 3, 4, 4a, 4b, 5, 5a. (1-23 numaraları arasında toplam 38 adet belge incelenmiş, bu belgelerden numarası verilen belgeler çalışmada kullanılmıştır).

2.SALNÂMELER

Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, Matbaa-i Vilâyet, 1314.

Hudâvendigâr Vilâyeti Sâlnâmesi, Matbaa-i Vilâyet, 1319.

3.TETKİK ESERLER

ABACI, Zeynep Dörtok, “Bursa’daki Yabancı Konsolosluklar (19.Yüzyıl)”, Osmanlı Modernleşmesi ve Bursa Sempozyum Kitabı (10-11 Nisan 2009), Ed. Doç. Dr. Cafer Çiftçi, Bursa, 2009, ss.235-250.

AKKUŞ, Turgay, Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Bursa Kent Tarihinde Gayrimüslimler, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul, 2010.

BEATRICE, Saint-Laurent, Ottomanization and Modernization The Architectural and Urban Development of Bursa and the Genesis of Tradition 1839-1914, Harvard University, Cambridge, Massachusetts, May 1989.

BOZKURT, Gülnihal, Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1996.

ÇİFTÇİ, Cafer, “Hudâvendigâr Vilâyetinde İpekböcekçiliğinin Canlandırılmasında Düyûn-ı Umûmiyye İdâresi’nin Rolü”, Belleten, Türk Tarih Kurumu, Sayı:277, C.76, Ankara, 2012, ss.905-949.

DEVELLİOĞLU, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat (Eski ve Yeni Harflerle), Aydın Kitabevi, Ankara, 1984.

EKİNCİ, Ekrem Buğra, Osmanlı Mahkemeleri (Tanzimat ve Sonrası), Arı-Sanat Yay., İstanbul, 2004.

KARAKOÇ, Fulya Düvenci, “Yirminci Yüzyıla Girerken Bursa’da Sosyal ve Kültürel Yaşam”, Osmanlı Modernleşmesi ve Bursa Sempozyum Kitabı (10-11 Nisan 2009), Ed. Doç. Dr. Cafer Çiftçi, Bursa, 2009, ss.201-233.

KOCATÜRK, Önder, "Osmanlı Devleti'nde Adli Kapitülasyonların Etkilerine Bir Örnek: Arabyan-Maranyan Davası ve İngiltere'nin Müdahalesi", *Türkoloji Kültürü*, C:IV, No:8, Yaz 2011, ss.97-108.

KUMAŞ, Nursal, II. Abdülhamid Döneminde Bursa'da Sosyal Hayat (1876-1909) (Basılmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2011.

Osmanlı Belgelerinde Ermeni-Fransız İlişkileri (1879-1918), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Cilt: I, Yayın No: 58, Ankara, 2002.

ÖZKORKUT, Nevin Ünal, "Kapitülasyonların Osmanlı Devleti'nin Yargı Yetkisine Getirdiği Kısıtlamalar", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.53, S.2, Ankara, 2004, ss.83-94.

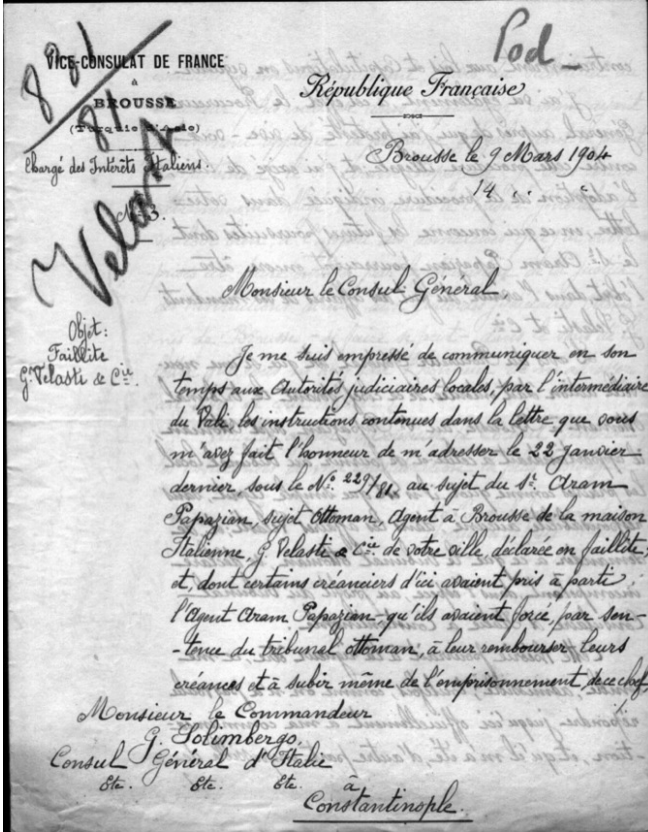
PAMİR, Aybars, "Kapitülasyon Kavramı ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:51, Sayı:2, 2002, ss.79-119.

SEVİL, Güven-Başar, Mehmet- Coşkun, Metin, *Finansal Yönetim-II*, Ed. Nurhan Aydın, Anadolu Üniversitesi Yayını No:2777, Eskişehir, 2013.

QUATAERT, Donald, *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*, Çev. Ayşe Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

TÜRKMEN, Zekeriya, "Osmanlı Devleti'nde Kapitülasyonların Uygulanışına Toplu Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi(OTAM)*, Sayı:6, 1995, ss.325-341.

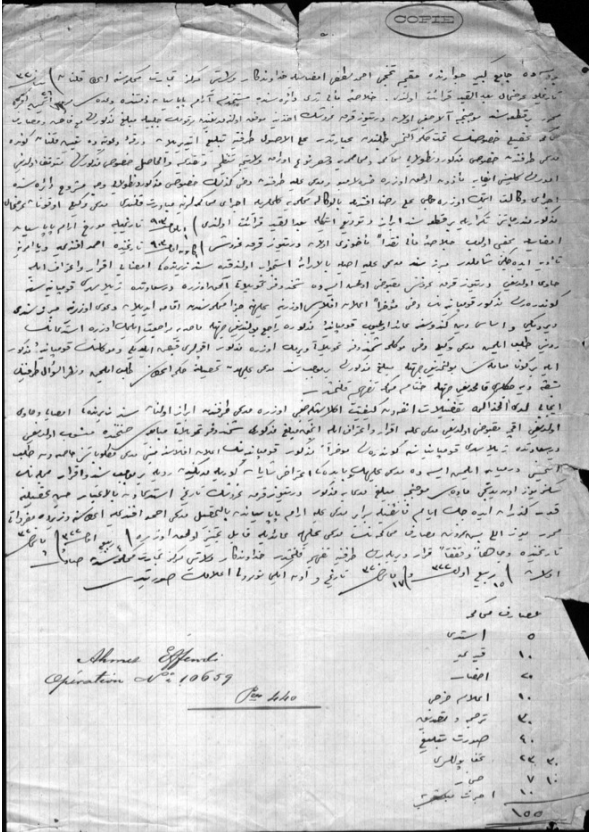
ÜSKÜDARİ, Faruk, *Eski Bursa'dan Notlar*, Bursa Ticaret ve Sanayi Odası, Bursa, 1972.

EK NO: 1

Bursa Fransa Konsolos Vekilliği'nin İtalya Başkonsolosluğu'na gönderdiği resmi yazı, 9 Mart 1904. Bursa Gazeteciler Cemiyeti Arşivi, Dosya No: 43/1.

Adli Kapitülasyonların Osmanlı Yerel Yöneticileri Üzerindeki Etkisine Bir Örnek:
"ARAM PAPASYAN DAVASI"

EK NO: 2

Hüdâvendîğâr Vilayeti Merkez Ticaret Mahkemesi'nde çıkan 17 Mayıs 1320 (30 Mayıs 1904) tarih ve 12 numaralı ilamın sureti.

Bursa Gazeteciler Cemiyeti Arşivi, Dosya No: 43/4.